

YU ISSN 0350-185x

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXVIII

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицакџић, др Милка Ивић, др Павле Ивић,
др Радослав Кайичић, Блаже Конески, др Тине Логар, др Александар Младеновић,
др Асим Пецо, др Мийаир Пешикан, др Живојин Ситанојчић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1982

О ЈЕДНОМ СПЕЦИФИЧНОМ ТОПОНОМАСТИЧКОМ МОДЕЛУ У СЛИВУ БЕЛОГ ДРИМА

Познато је да у топонимији облик акузатива множине налазимо у служби номинатива (Рибариће, Вериће, Шапиће, Драгољевце, Ђуроковце, Дечане, Лоћане, Баране, Папраћане, Седларе, Угљаре и сл.). По пореклу, то су делом заиста акузативи, а делом трагови номинатива консонантске промене, јер су и по тој промени мењане у множини именице са суфиксом *-ан(ин)* и *-ар*. Тако за акузативе по пореклу можемо сматрати имена Рибариће, Вериће, Шапиће, Драгољевце, Ђуроковце и сл., док имена као Дечане, Лоћане, Баране, Папраћане, Седларе, Угљаре и сл. могу бити и акузативни облици и облици номинатива множине консонантске промене.

Врло је особена појава да у служби номинатива налазимо облик генитива множине без предлога. Ту сам појаву уочио у метохијској топонимији, која се последњих година, заједно с осталом ономастиком, испитује у организацији Одбора за ономастику Српске академије наука и уметности.¹ Досад је сакупљена грађа у свим насељима северно од Ђаковице (изузев Пећи и суседног села Витомирице) у којима има становништва чији је матерњи језик српскохрватски, док се сакупљање материјала у делу Метохије јужно од Ђаковице приводи крају. Сарадници су већину сакупљене грађе средили и предали Одбору, а један део тог материјала већ је и објављен.²

Како је у питању зона косовско-ресавских говора, у којима имамо као системску појаву једнакост генитива и локатива множине, то ове облике можемо посматрати не само као генитивне него и као локативне.

¹ Грађу у Метохији сакупљају Милета Букумирић, Алија Џоговић, Данило Стијовић и аутор ових редова.

² Уп. моје радове *Ономастика источних дела Метохијској (Пећкој) Подјора*, Ономатолошки прилози, књ. I, Београд (Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности, Одбор за ономастику), 1979, стр. 237—380 (у даљем тексту: Подгор I), и *Ономастика средишњег дела Метохијској (Пећкој) Подјора*, Ономатолошки прилози, књ. II, Београд, 1981, стр. 197—338 (у даљем тексту: Подгор II), и рад Милете Букумирића *Ономастика дела Прекорудља омеђеној рекама Мирушом, Белом Дримом и Клином*, Ономатолошки прилози, књ. II, стр. 339—404 (у даљем тексту: Букум. I). — Значајно је овде поменути рад Митра Пешикана *Из историјске топонимије Подримља*, Ономатолошки прилози, књ. II, стр. 1—92, у којем се, поред историјских извора, аутор користио и поменутом грађом Одбора за ономастику САНУ.

Грађу дајем у оном облику у ком је записана на терену, а у загради увек наводим име села у ком је топоним забележен и извор.

Бајниша, део Великог Истока (Исток; Подгор II, стр. 213).

Бајниша, предео у планини. Исти овај предео записан је у Синају у лику *Бајниша* (уп. Подгор I, стр. 308). (Исток; Подгор II, стр. 215.)

Бакчиња, повртњаци око потока (Верић; Подгор I, стр. 255).

Барџа, влажна ливада (Белица; моја необјављена грађа).

Барџа, влажна ливада (Кош; моја необјављена грађа).

Бџица || *Барџа*, њиве ниже села (Гребник; Букум. I, стр. 366).

Боџиља, извор (налази се у планини, а име је забележено у Црпцу; Подгор II, стр. 210).

Брџа, њиве на малом брегу (Бело Поље; Подгор I, стр. 292).

Бреја, њиве (Осојане; моја необјављена грађа).

Бреца, ливада (Крњина; моја необјављена грађа).

Гал'ичка, њива у равници ниже села (Гребник; Букум. I, стр. 366).

Горна л'еша, брдо обрасло лесковом шумом, виши део (Осојане; моја необјављена грађа).

Грабља, ледине око којих има грабове шуме (локалитет се налази у планини, а име је забележено у Црпцу; Подгор II, стр. 210).

Дб(л')на л'еша, брдо под лесковом шумом, нижи део (Осојане; моја необјављена грађа).

Драјол'џаачка бачевишија, предео у планини (Стрмењача) (Исток; Подгор II, стр. 216).

Дрења, воћњаци у равници, око којих има дрена (Драгољевац; Подгор I, стр. 273).

Дрења, ливаде и шума у страни, има дрена (Крњина; моја необјављена грађа).

Дрења, шума у пределу Црвени брег, има дрена (Осојане; моја необјављена грађа).

Дрења, њиве у селу (Осојане; моја необјављена грађа).

Дрења, село (Дрење; моја необјављена грађа).

Дрења, шуме и њиве, у којима има дрена (Бича; Букумирићева необјављена грађа — у даљем тексту: Букум. 2).

Дрења, шуме, у којима има доста дрена, и њиве поред њих (Грабац; Букум. 2).

Дрења, шума и њиве поред ње (Дреновчић; Букум. 2).

Дрења, њиве у страни, у којима има дрена (Клинавац; Букум. 2).

Дрења, њиве и пашњаци, у којима има дрена (Клина; Букум. 2).

Дубља, њиве (Бело Поље; Подгор I, стр. 292).

Дубља, брдо, на којем има старих храстова (Кош; моја необјављена грађа).

Дубља, старо гробље (Бича; Букум. 2).

Дубља, пашњак на брежуљку, на којем је било неколико великих дубова (Грабац; Букум. 2).

Бурђева, ливаде и лугови ниже села (Дуге Њиве; Цоговићева грађа).

Јабѹка, ливада (Верих; Подгор I, стр. 255).

Јаћѹла, ливаде и њиве у равници (Исток; Подгор II, стр. 214).

Јазбин, увала више насеља (налази се у планини, а име је забележено у Истоку; Подгор II, стр. 216).

Јесења, њива и шума, у којој има и јасена (Белица; моја необјављена грађа).

Јесења, равне њиве и ливаде. Мештани се сећају да је крај њих био велики јасен, „запис”. (Жач; моја необјављена грађа.)

Јесења, шуме, у којима има и јасеновог дрвета (Кош; моја необјављена грађа).

Јоша, ливада и њива. У близини овог локалитета раније је било доста јова. (Осојане; моја необјављена грађа.)

Кал’еница, шума и камењар. Вода се задржава у каменим удубљењима, која личе на каленице (земљани суд). (Гребник; Букум. I, стр. 366.)

Коноја’а, повртњаци у равници поред Кујавче (Тучеп; моја необјављена грађа).

Кореница, њиве у долини (Црнце; Подгор II, стр. 210).

Крл’а, њива (Верих; Подгор I, стр. 255).

Крићев’а, њива и шума у страни (Верих; Подгор I, стр. 255).

Кѹка, ливада у равници (Верих; Подгор I, стр. 255).

Кѹња, равна њива, око које има „кунова” (Осојане; моја необјављена грађа).

Кѹња, њиве (Берково; Букум. 2).

Кућина, шуме, њиве и ливаде. Мештани чувају предање да је овде било село. Приликом орања мештани на овом потесу налазе остатке од земљаних судова. (Гребник; Букум. I, стр. 366.)

Кушевл’а, њиве; у једној од њих била је крушка (Берково; Букум. 2).

Кушеићца, шума (Гребник; Букум. I, стр. 366).

Лѳја, део Великог Истока (Исток; Подгор II, стр. 214).

Лѳја, пашњак више села. На овом терену су до 1954. године били виногради. (Црнце; Подгор II, стр. 210.)

Лѳја, њиве у страни. Старији људи се сећају кад су на овом локалитету били виногради. (Крњина; моја необјављена грађа.)

Лѳја, ливада у страни (Белица; моја необјављена грађа).

Лѳја, њиве у страни. На овом локалитету су доскора били виногради. (Белица; моја необјављена грађа.)

Лѳја, страна, у којој су били виногради (Кош; моја необјављена грађа).

Лѳја, страна у засеку Опрашке (Кош; моја необјављена грађа).

Лѳја, њиве. На овом локалитету су до II светског рата били виногради. (Берково; Букум. 2.)

Сел'ишће || *Сел'ишћџ*, ливаде и њиве у равници ниже самог села (Дуге Њиве; Цоговићева грађа).

Смилѡвца, равне и песковите њиве (Бело Поље; Подгор I, стр. 293).

Сирѡна, шума и њиве у благој страни (Гребник; Букум. I, стр. 367).

Трѡа, њиве и ливаде у равници, око којих има жбуња (Верих; Подгор I, стр. 256).

Цѣрја, шумовита страна више Девича (локалитет се налази у планини, а име је забележено у Истоку; Подгор II, стр. 218).

Циѡанске њивѡ, ливаде (Драгољевац; Подгор I, стр. 274).

Црѣѡа, камен у облику црепуље и шума око њега (Гребник; Букум. I, стр. 367).

Чѣсѡа, ливаде, њиве и шуме (Бело Поље; Подгор I, стр. 293).

Чѣлѡа, шума и њиве (Верих; Подгор I, стр. 256).

Чѣсѡа, обрадиво земљиште. На овом месту је до 1941. године била веома густа шума. (Долац; Букум. I, стр. 374.)

Шавранѡишћѡа, њиве у брду; безвадне су и далеко од реке (Крѡина; моја необјављена грађа).

Шевѡра, долиница у којој има шевара (Источке л'иваде) (локалитет се налази у планини, а име је забележено у Истоку; Подгор II, стр. 218).

Обично су ови називи једночлани, али су нађени и двочлани примери, при чему се придев неједнако слаже с именицом: негде га можемо схватити такође као генитив множине (*Циѡанске њивѡ*), али је некад и у облику номинатива (*Драѡол'ѡвачка бачевѡишћѡа*). По овоме се види да се овај облик топонима, у ствари, више не осећа као коси падеж него као нормално име објекта; то посведочују и појаве дублетизма: *Бѡрица* поред *Барѡца* и сл. Овакви примери сведоче такође да тип топонима који разматрамо нема више ни смисао множине него се, по правилу, мисли на једноструки сингулативни појам. Додајмо још да се овакви топоними не мењају по падежима него увек остају у истом облику.

Акценат је уопштен, тј. увек на ултими и у оном виду какав је нормалан финални акценат за генитив множине, без обзира на то да ли је такав акценат у типолошком складу с номинативом (уп. *јѡбука* : *Ја-бѡка* и сл.).

Да би се јасније оцртало подручје на којем се ова појава среће, набројићу сва села са топонимима овога типа и рећи колико се пута у којем селу они јављају. Такође ћу, ради боље прегледности, за иста села дати и укупан број топонима (укључујући и име самог села), као и назначити кад је реч о именима локалитета у планини.

Ова појава је забележена у двадесет шест насеља. То су: Црнице (2 у испитиваном облику : укупно 14; 2 : 14)⁴, Исток (3 : 35; 5 : 108),

⁴ Бројеви пре тачке и зареза означавају имена локалитета у селу, а бројеви после тачке и зареза имена локалитета у планини.

Доњи Исток (2 : 14), Драгољевац (5 : 40), Жаково (0 : 11; 2 : 69), Бело Поље (7 : 30), Верић (7 : 49), Крњина (6 : 70), Белица (4 : 66), Суви Лукавац (2 : 29), Тучеп (1 : 54), Осојане (7 : 82), Жач (1 : 18), Дрење (1 : 3), Кош (8 : 56), Берково (6 : 45), Бица (2 : 63), Грабац (2 : 46), Дреновчић (1 : 18), Штупељ (1 : 39), Клинавац (1 : 56), Клина (2 : 21), Дрсник (1 : 148), Дуге Њиве (2 : 44), Долац (1 : 86) и Гребник (11 : 62).

Ова појава се, као што се види, јавља на једном релативно малом подручју. То је, у ствари, уски појас у правцу север—југ, чија је најсевернија тачка Жаково, а најјужнија Гребник; најзападније село обе зоне је Прице, а најисточније Белица. Села с овом појавом се, углавном, нижу једно за другим, али се понекад између њих нађу насеља с богатом топонимијом, али без ове црте (нпр. Синаје и Мојстир између Истока и Жакова).

Може се претпоставити да се зона ове појаве и ограничава на поменути простор. Наиме, западно од ове зоне постоји велики број села са српским староседелачким становништвом, али испитивања нису у њима открила потврду за ову појаву; ка југу и нема староседелачких српских насеља (једино још у Долову, 3—4 километра југозападно од Гребника, има Срба староседелаца) него се ређају села с албанским становништвом, понекад и с ретким новијим досељеницима, а јужније почиње зона призренско-јужноморавских говора; источно од зоне коју испитујемо испитан је појас чије крајње тачке чине, с севера на југ, Бања, Рудник, Воћњак, Душевић, Чабић и Млечане, у којем у доста села има староседелачког српског становништва, али испитивана појава није забележена; на северу су планине, иза којих се простира Поибарје. Иначе, што се Поибарја тиче, већ је утврђено да ове појаве нема у Радич-Пољу (моја испитивања), а будућа истраживања треба да покажу да ли је има узводно ка Рибарићима и даље.

Тешко је говорити да ли је ово стари домет испитиване појаве. Наиме, појава није могла бити праћена континуирано, јер постоје зоне где нема стариначких српских насеља него се пружају села с албанским становништвом. Континуитет праћења ове црте прекидала су, такође, насеља новијих досељеника, који су у ове крајеве дошли између два светска рата, углавном из Црне Горе, којима ова појава није својствена. Сем тога, и област призренско-јужноморавских говора, која није далеко од зоне у којој је нађена испитивана појава, с обзиром на акценатски и падежни систем, онемогућава праћење ове појаве.

Иако сва наведена имена имају прозодијски лик својствен генитиву множине, и то с акцентом на крају, ипак се нека међу њима могу и друкчије схватити, као номинатив јединине придева женског рода. Таква су *Равна* и *Гал'ичка*, док је *Бајниш* (од *Бањша*?) нејасно.

С друге стране, нека имена не само акцентом него и обликом сведоче да се разматрани тип схвата као облик генитива множине: *Локāvā*, *Конојān'ā*. То, међутим, не гарантује да се овај тип увек тако схватао, и питање његовог порекла остаје отворено. Појава је и даље активна, продуктивна, што се види из примера у којима и новије лексеме добијају такав лик: *Медрѣzā* (из доба турске владавине) и *Парѣлā* (из овог века).

Та новија продуктивност спречава нас да издвојимо најстарије примере који би могли бацити неку светлост на порекло ове појаве. Можда је зато од интереса да се грађа и статистички анализира, да се види који морфолошки типови именица најчешће служе као основе за овакав облик. Падају у очи ове основе:

1) збирне именице средњег рода на *-је*: *Брѣсја*, *Брѣса*, *Грабл'а*, *Дрѣња* (10 пута), *Дубл'а* (4), *Јсѣња* (3), *Јбша*, *Конойл'а* (од *конойле*, ако није од именице ж. рода *конойла*), *Криѣвл'а*, *Кун'а* (2), *Кушѣвл'а*, *Лѣја* (11), *Л'ѣшја*, *Гѣрња л'ѣша*, *Дѣ(л')ња л'ѣша*, *Трња*, *Цѣрја* — свега 14 основа а 42 имена;

2) именице средњег рода на *-ишиѣ*: *Драгол'ѣвачка бачевѣишиѣ*, *Л'енишиѣ*, *Раѣишиѣ*, *Рейишиѣ*, *Сел'ишиѣ* (7), *Шавранишиѣ* — свега 6 основа а 12 имена;

3) остале именице (или осамостаљени придеви) средњег рода: *Боѣл'а*, *Брд'а*, *Бурѣваѣ*, *Јаѣишл'а*, *Осѣја*, можда и *Гал'ичк'а*, *Равна* — 5—7 основа и имена;

4) именице женског рода на *-ица*: *Барѣца* (3), *Кал'ениѣца*, *Корениѣца*, *Кушѣиѣца*, *Пожаревѣца*, *Рудениѣца* — 6 основа а 8 имена;

5) именице женског рода на *-ина*: *Бакѣина*, *Јазѣина*, *Куѣина*, *Л'едиѣна* (2), *Појайѣина*, *Ровѣина* — 6 основа а 7 имена;

6) остале именице женског рода: *Јабѣка*, *Крл'а*, *Лок'ава*, *Медрѣза* (2), *Оѣраѣа*, *Парѣла*, *Сѣрѣна*, *Цѣѣанске ѣѣва*, *Чѣсиѣ* (3) — 9 основа а 12 имена;

7) именице мушког рода: *Памѣка*, *Шевѣра*, можда и *Црѣѣа* — 2 до 3 основе и исто толико имена;

8) нејасне основе у поменутом *Бѣјиѣ* (2), *Кѣка*, *Смилѣца* — 3 основе а 4 имена; уп. и облике под 3 и 7, означене са „можда”.

Свега је, дакле, 25—27 основа средњег рода и од њих 59—61 име. Мање је заступљен женски род: 21 основа и 27 имена, док је код основа мушког рода овај тип једва засведочен.

Оваква неравномерност по родовима и посебно појачана заступљеност средњег рода намеће питање да ли је то можда у некој вези са пореклом овога типа и да ли су облици који данас имају лик генитива множине заиста и били генитивни (односно генитивно-локативни) облици. Примери као *Драгол'ѣвачка бачевѣишиѣ*, *Гѣрња л'ѣша*, *Дѣ(л')ња л'ѣша* показују номинативну конгруенцију, те се могу схватити и као номинатив множине средњег рода; питање је онда да ли је акценат сличан генитивном био могућан и уопште у парадигми средњег рода. Са косовско-ресавског терена није познат такав акценат, али извесне аналогije падају у очи у посавским говорима, где међу именицама на *-ѣје* налазимо овакве акценте: *ѣѣћѣ* (ген. *ѣѣћа*), сл. и *весѣлѣ*, *брѣнѣ* и др.⁵

⁵ Уп. Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 196, Zagreb, 1913, стр. 243.

Ово ипак није довољно да би се предложио одређен одговор на питање о пореклу овог топономастичког модела, који се — уосталом — може схватити и као уопштавање из генитивно-локативних синтагми с предлогом (*код лоџа, њо лоџа* и сл.), те питање остаје отворено, а овај прилог треба схватити као фактографско предочавање и изношење једног, надам се занимљивог проблема.

Београд

Светозар Стијовић

Резюме

Светозар Стијовић

**ОБ ОДНОЙ СПЕЦИФИЧЕСКОЙ ТОПОНОМАСТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ
В БАССЕЙНЕ РЕКИ БЕЛЫЙ ДРИМ**

Автор этой работы обращает внимание на формы родительного множественного без предлогов в функции именительного, обнаруженные в топонимии одной (сравнительно небольшой) части Метохии. Ввиду того, что речь идет о зоне косовско-ресавских говоров, в которых совпадение родительного и предложного явление системного порядка, так что эти формы можно считать не только родительным, но и предложным падежом.

Обычно это односоставные имена (*Црѣња, Лоџа*), но встречаются и двухсоставные, причем прилагательное не всегда совпадает с существительным: бывают случаи, что их можно считать родительным множественного числа (*Циџанске њива*), а иногда и именительным (*Драгол'гвачка бачевишћа*). Ударение общее, т.е. всегда на последнем слоге и совпадает с нормальным финальным ударением родительного множественного числа, безотносительно с тем, совпадает ли такое ударение типологически с именительным падежом (ср. *јабuka: Јабѹка*). Упомянутые формы образуются чаще всего от существительных среднего рода (собираательные существительные на *-је*, формы на *-ишћe* и др.); затем от существительных женского рода (формы на *-ица*, *-ина* и др.), тогда как у существительных мужского рода исключительно редки. Это явление продуктивно, о чем свидетельствуют примеры с новыми лексемами (*Парцѣла*).